

1 **Επιμόρφωση των Φιλολόγων Μέσης Εκπαίδευσης στη Διδακτική της Λογοτεχνίας**
Γ΄ Κύκλος Διαλέξεων:
«Η διδασκαλία του Λογοτεχνικού Βιβλίου στη Μέση Εκπαίδευση»

**ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΑΣ ΟΛΟΚΛΗΡΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΣΤΗ
ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ:
ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ**

ΣΠΥΡΟΣ ΚΙΟΣΣΕΣ

ΤΜΗΜΑ ΓΛΩΣΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

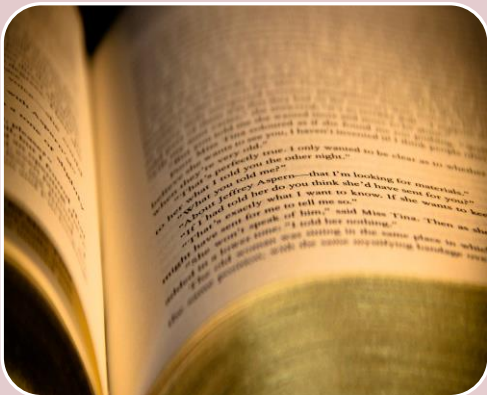
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

spykiosses@uth.gr

2 ΓΙΑΤΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΟΥ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ (ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ/ΝΟΥΒΕΛΛΑΣ);

η αποσπασματικότητα:

- δυσχεραίνει την **κατανόηση**: ο μαθητής δεν έχει εικόνα της συνολικής ιστορίας, της σκιαγράφησης/εξέλιξης των χαρακτήρων, της πλοκής (διακυμάνσεις, ανατροπές, ολοκλήρωση)
- αντιβαίνει στη βασική ιδιότητα του λογοτεχνικού έργου: **αισθητικό σύνολο**, με οργανικές σχέσεις ανάμεσα στα **μέρη** (επιμέρους τμήματα, χαρακτήρες, εστίαση, φωνή, χρόνος, σκηνικό) και στο **«όλον»**
- προωθεί μια **«στρεβλή» αντίληψη για τη λογοτεχνική ανάγνωση** (εμμονή σε αποκομμένες λεπτομέρειες, χωρίς αντίληψη της αφηγηματικής λειτουργικότητάς τους)
- **αναστέλλει την απόλαυση** του κειμένου

Λογοτεχνία:

Πολυσημία

Δυσχέρεια:

Βαθύτερα νοήματα

Κενά, χάσματα

Βιωματική
προσέγγιση: η
ανάγνωση ως
εμπειρία

Το εκπαιδευτικό πλαίσιο:

Πρόγραμμα Σπουδών

Σκοποί - Στόχοι

Γνώσεις - δεξιότητες -
διδακτικές μέθοδοι

Εγχειρίδια, προτάσεις βιβλίων
Αξιολόγηση

Τα πρόσωπα (εκπαιδευτικός, μαθητές):

Στάσεις προς τη λογοτεχνία
- λογοτεχνική ανάγνωση

Αναγνωστικό παρελθόν

Προσδοκίες, ανάγκες,
ενδιαφέροντα, στόχοι,
προτιμήσεις,
γούστο/αισθητική

4

Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

- καλλιέργεια της **φιλιαναγνωσίας**
- ανάπτυξη του **λογοτεχνικού γραμματισμού** (πβ. λογοτεχνική επάρκεια/ικανότητα - *literary competence*, Culler)

5

Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

λογοτεχνικός γραμματισμός

ερμηνεία

φιλιαναγνωσία

6

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

- Τι ζητούμε από τις μαθήτριες / τους μαθητές σε σχέση με την ερμηνεία;

7

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Πιθανές απαντήσεις:

1. Επιδιώκουμε ο μαθητής να γνωρίζει / κατανοεί / μπορεί να αναπαραγάγει έγκριτα ερμηνευτικά σχόλια για το συγκεκριμένο λογοτεχνικό έργο.

πλεονεκτήματα	περιορισμοί
άμεση, γρήγορα μεταδιδόμενη γνώση «εντυπωσιακά» αποτελέσματα εύκολη αξιολόγηση (εξέταση)	μετατόπιση της εστίασης από το ίδιο το λογοτεχνικό έργο σε άλλα κείμενα για το λογοτεχνικό έργο «υποταγή» (εκπαιδευτικού και μαθητών/τριών) στην ερμηνευτική αυθεντία τρίτων

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Περαιτέρω ερωτήματα:

- από ποιον θα προέρχονται τα σχόλια αυτά; (λ.χ. συγγραφέα, σχολιαστές των κειμένων, κριτικούς, μελέτες, βιβλία εκπαιδευτικού, εκπαιδευτικούς ...)
- ποιος/τι βεβαιώνει την «εγκυρότητα» των ερμηνευτικών σχολίων;
- τι συμβαίνει όταν υπάρχουν περισσότερες ερμηνείες; Τις μαθαίνουν όλες; Επιλέγουν μία; (με ποια κριτήρια;)

9

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

2. Επιδιώκουμε η μαθήτρια /ο μαθητής να μάθει πώς να κατασκευάζει η ίδια / ο ίδιος ερμηνείες.

πλεονεκτήματα	περιορισμοί
καλλιέργεια ερμηνευτικών δεξιοτήτων - μεταβίβαση στην ερμηνεία άλλων κειμένων	Διαδικασία που απαιτεί χρόνο (χρόνια)
σταδιακή διαμόρφωση ανεξάρτητων ερμηνευτών - αναγνωστών (πβ. «αναγνωστική επάρκεια/ικανότητα»)	δυσκολία αξιολόγησης της κατάκτησης ερμηνευτικών δεξιοτήτων
Καλλιέργεια φιλιαναγνωσίας	κατασκευή διαφορετικών ερμηνειών «υποκειμενισμός»

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Περαιτέρω ερωτήματα:

- ποιες γνώσεις / δεξιότητες συνθέτουν την ερμηνευτική δεξιότητα;
- πώς οδηγείται κάποιος στην κατασκευή ερμηνειών σε σχέση με τα λογοτεχνικά κείμενα;
- σε ποια κειμενικά στοιχεία και λογικές διαδικασίες στηρίζονται ερμηνείες που μπορούν να θεωρηθούν ορθές/αποδεκτές σε κάποια πολιτισμική - «ερμηνευτική» κοινότητα;
- σε τι ομοιάζει και σε τι διαφέρει η διαδικασία κατανόησης και ερμηνείας λογοτεχνικών κειμένων σε σχέση με αυτήν άλλων κειμενικών ειδών;

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

- πώς σκέφτεται και τι κάνει (ως προς την ερμηνεία) κάποιος που θεωρείται «επαρκής» ή «έμπειρος» αναγνώστης της λογοτεχνίας
- δύο βασικές αναγνωστικές στάσεις (ή περιστάσεις ανάγνωσης):
 - η *κυριολεκτική* ανάγνωση
 - η *ερμηνευτική* ανάγνωση (Langer, 2010· Lee, 2011· Levine & Horton, 2013· Vipond & Hunt, 1984).

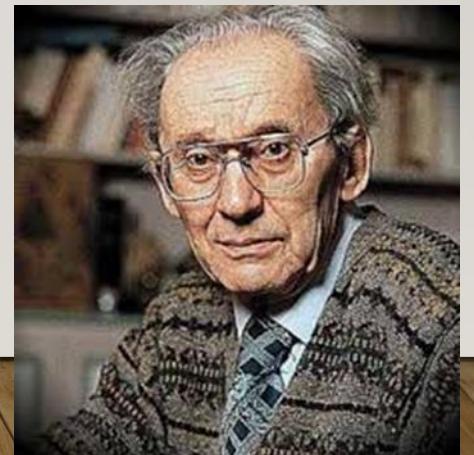
12

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

- κυριολεκτική αναγνωστική στάση → «τι λέει» το κείμενο;
- ερμηνευτική αναγνωστική στάση → «τι εννοεί» το κείμενο;

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Ricoeur (1998, σ. 40): πρωταρχικό έργο της ερμηνευτικής «να αναζητήσει μέσα στο ίδιο το κείμενο, αφ' ενός την εσώτερη δυναμική που διέπει τη δόμηση του έργου και αφ' ετέρου την ισχύ που το έργο διαθέτει προκειμένου να προβάλλει τον εαυτό του έξω από τον εαυτό του και να δημιουργήσει έναν κόσμο ο οποίος στ' αλήθεια θα αποτελέσει το “πράγμα” προς το οποίο παραπέμπει το κείμενο. Αυτή η **εσωτερική δυναμική** και η **εξωτερική προβολή** συνιστούν αυτό που ονομάζω έργο του κειμένου. Είναι δουλειά της ερμηνευτικής να αναδομήσει αυτό το διττό έργο»

Χατζησαββίδης (1999): μεγαλύτερος βαθμός δημιουργικότητας και πολυσημίας, διευρυμένη κοινωνική λειτουργία, πλήθος συνδηλώσεων, συγκινησιακή-συναισθηματική φόρτιση στην προθετικότητα του δημιουργού, χαλαρή σχέση προθετικότητας - αποδεκτότητας

Η διαφορετικότητα αυτή, απαιτεί, διαφορετική διδακτική προσέγγιση, η οποία θα περιλαμβάνει «μια καταδηλωτική, αρχικά, κατανόηση του κειμένου και στη συνέχεια μια ανάλογη κατανόηση των τυχόν συνδηλώσεων που προσφέρει το κείμενο για τον καθένα απ' αυτούς. Το λογοτεχνικό κείμενο αποτελεί την αφορμή για έκφραση συναισθημάτων, αξιών και απόψεων, και για δημιουργία άλλων κειμένων από τους μαθητές και όχι στοιχείο ομφαλοσκόπησης» (Χατζησαββίδης, 1999, σ. 116).

ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

ιδιαιτερότητα λογοτεχνικών κειμένων: δεν επαρκεί η «**κυριολεκτική**» αναγνωστική στάση αλλά χρειάζεται και η «**ερμηνευτική**»

«δυσκολία»:
πολυσημία
ασάφεια
βαθύτερα νοήματα
συνδήλωση
μεταφορές
συμβολισμοί
κενά, χάσματα

Λογοτεχνικός
γραμματισμός (πβ.
literary competence):
ιδιαίτερες αναγνωστικές
δεξιότητες (λ.χ. σύνδεση
διαφορετικών στοιχείων,
συσχετισμοί, αντιθέσεις,
εμβάθυνση)
γνώσεις «γραμματικής»
του λογοτεχνικού έργου
ειδολογικές συμβάσεις

16 ΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ

- Η σύγχρονη γλωσσολογική, γνωσιακή και ψυχολογική έρευνα στον χώρο της κατανόησης περιγράφει τις γνωστικές διαδικασίες και νοητικές δομές που αφορούν την αντίληψη ενός κειμένου **σε διαφορετικά επίπεδα** (λ.χ. Graesser, 1981· Graesser, Millis, & Zwaan, 1997; Kintsch, 1998· Snow, 2002· van Dijk & Kintsch, 1983).
- Ένα μοντέλο κειμενικής κατανόησης (που μπορεί να αξιοποιηθεί στο πλαίσιο της προσέγγισης των λογοτεχνικών κειμένων), προσδιορίζει τα εξής επίπεδα κειμενικής κατανόησης (Graesser, Millis, & Zwaan, 1997):

Επίπεδα κειμενικής κατανόησης	αφορά
επίπεδο της επιφάνειας (surface code)	λέξεις, σύνταξη, ύφος, διάλεκτος κ.ά.
επίπεδο της εμφανούς κειμενικής βάσης (textbase)	αντικείμενα αναφοράς, συνδετικές λέξεις και εκφράσεις, συνοχή κ.ά.
επίπεδο του καταστασιακού μοντέλου (situation/mental model)	τα υποκείμενα και τα αντικείμενα της δράσης που αναπαρίσταται στο κείμενο, αφηρημένες οντότητες, χρόνος, χώρος, αιτιότητα, προθέσεις, συνεκτικότητα, νοητικά μοντέλα της κατάστασης που αποτυπώνεται/δημιουργείται κειμενικά
επίπεδο του κειμενικού γένους/είδους και της ρητορικής δομής (genre, rhetorical structure)	κειμενικό γένος, είδος, ρητορική σύνθεση (δομή της πλοκής, ισχυρισμός και αποδείξεις, πρόβλημα και επίλυση, κ.λπ.), «θέμα» του κειμένου
επίπεδο της πραγματολογικής επικοινωνίας (pragmatic communication)	στόχοι του ομιλητή/συγγραφέα και του ακροατή/αναγνώστη, στο πλαίσιο της επικοινωνιακής περίπτωσης μέσω του συγκεκριμένου κειμένου, στάσεις (χιούμορ, σαρκασμός, εγκώμιο, αποδοχή, αποδοκιμασία)

Τι λέει; (τι, πώς, γιατί της γλώσσας/έκφρασης)

Γλωσσική και πολιτισμική κατανόηση: λέξεις, εκφράσεις, αντικείμενα αναφοράς ...

Τι γίνεται; (τι, πώς, γιατί του μυθοπλαστικού σύμπαντος)

Μυθοπλαστικό σύμπαν: χωροχρόνος, σκηνικό, χαρακτήρες, πλοκή
ζητήματα χρονικότητας, αιτιότητας, λογικής συνάφειας, κίνητρα, επιθυμίες, επιδιώξεις των
χαρακτήρων, ενέργειές τους, ανατροπές, περαίωση ...

Τι εννοεί; (τι, πώς, γιατί της αφηγηματικής διαδικασίας)

Αφηγηματικές / ειδολογικές συμβάσεις: διαγραφή χαρακτήρων, λειτουργία πλοκής,
σκηνικού, φωνής, εστίασης, χρόνου ...

Θέμα: συμβολισμοί, πολυσημίες, κενά, χάσματα, σημεία απροσδιοριστίας, νοήματα και
υπονοήματα

Σχέση δομικής και μορφικής σύνθεσης με το θέμα: γιατί διαγράφονται έτσι οι χαρακτήρες,
γιατί εξελίσσεται έτσι η πλοκή ...

Σε τι στοχεύει; (τι, πώς, γιατί της λογοτεχνικής επικοινωνίας)

Στάση του συγγραφέα προς το θέμα, στόχοι, τι «δεν λέει»/αποσιωπά το κείμενο

ε
σ δ
ω υ
τ ν
ε α
ρ μ
ι ι
κ κ
ή ή

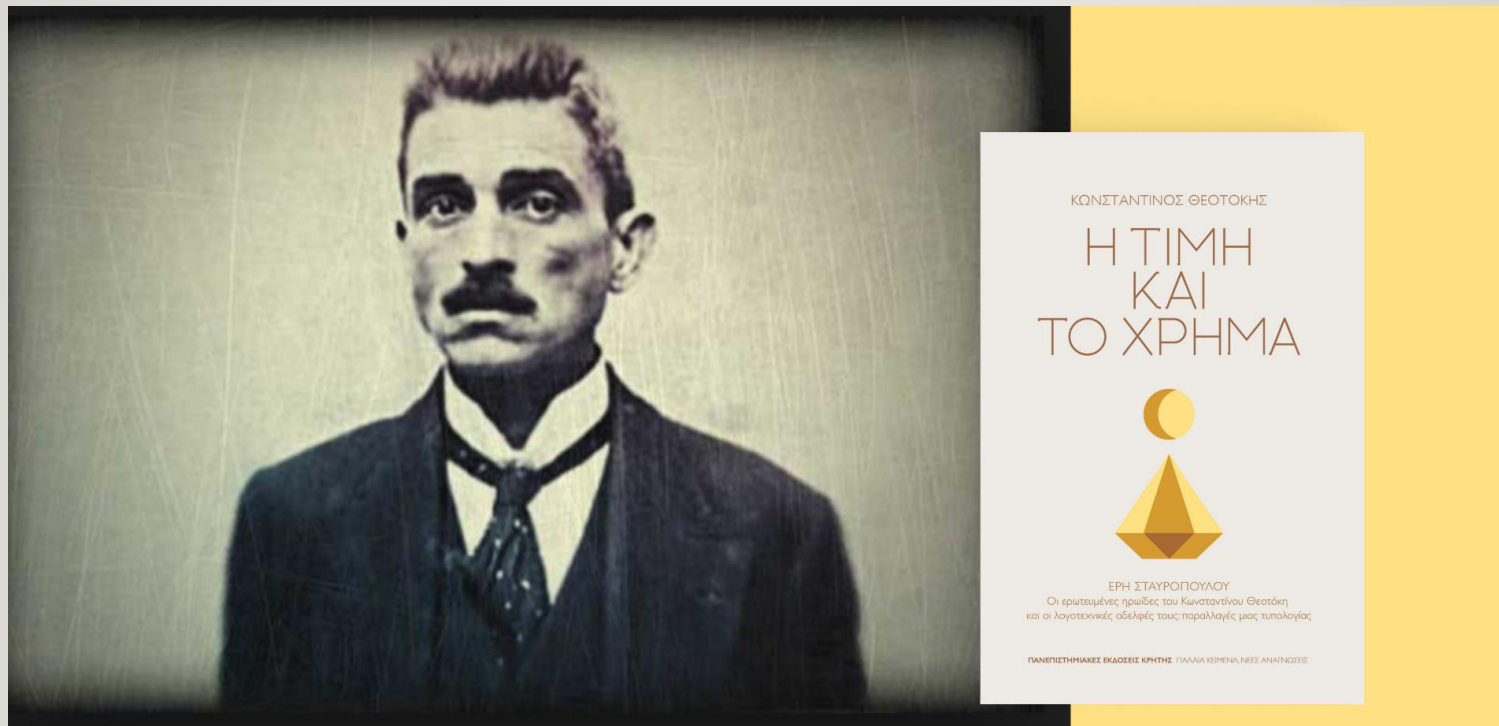
ε
ξ π
ω ρ
τ ο
ε β
ρ ο
ι λ
κ ή
ή

1. **Αλληλεπίδραση επιπέδων:** η κατανόηση σε ένα επίπεδο συνήθως στηρίζει την κατανόηση σε κάποιο άλλο, και στηρίζεται από αυτήν
2. αρκετά στοιχεία μπορούν να ενταχθούν **σε διαφορετικά επίπεδα**

Δυσκολίες στην κατανόηση και στην ερμηνεία μπορούν δημιουργούνται στον αναγνώστη και στα 4 επίπεδα:

Επίπεδα κατανόησης/ερμηνείας	δυσκολίες
Τι λέει; (γλώσσα, έκφραση)	Πβ. δυσκολίες γλωσσικής ή/και πολιτισμικής κατανόησης (κείμενα παλαιότερης εποχής, αναφορές σε άγνωστα συμβάντα, κείμενα υπερρεαλιστικά κ.ά.)
Τι γίνεται; (μυθοπλαστικό σύμπαν)	Πβ. κείμενα με ασαφή, δυσνόητη δράση, αφαιρετικά, ροή συνείδησης ... (nouveau roman, κείμενα μοντερνισμού κ.ά.)
Τι εννοεί; (αφηγηματική διαδικασία)	Πβ. δυσκολία κατανόησης αλληγοριών, συμβόλων, θεματικής γενίκευσης
Σε τι στοχεύει; (λογοτεχνική επικοινωνία)	Πβ. δυσκολία εντοπισμού «συγγραφικής γενίκευσης»: ποια είναι η στάση του συγγραφέα ως προς το θέμα, τι προσπαθεί να επιτύχει με το κείμενο

ΣΤΗΝ (ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ) ΠΡΑΞΗ:

Επίπεδα κατανόησης/ερμηνείας	δυσκολίες
Τι λέει; (γλώσσα, έκφραση)	Πβ. δυσκολίες γλωσσικής ή/και πολιτισμικής κατανόησης (κείμενα παλαιότερης εποχής, αναφορές σε άγνωστα συμβάντα, κείμενα υπερρεαλιστικά κ.ά.)
Τι γίνεται; (μυθοπλαστικό σύμπαν)	Πβ. κείμενα με ασαφή, δυσνόητη δράση, αφαιρετικά, ροή συνείδησης ... (nouveau roman, κείμενα μοντερνισμού κ.ά.)

Ολομεριάς στο καντούνι ακούστηκε βιαστικό ποδοβολητό. «Τι να 'ναι» έκαμε η νοικοκυρά προσέχοντας. Κι αφήνοντας το βέντουλο εξαναβγήκε στην πόρτα. Από το γιαλό ανέβαιναν βιαστικά το καντούνι τρεις άνθρωποι. Ο ένας τους ήταν φορτωμένος μ' ένα βαρύ τσουβάλι που τον έσκυψε· οι άλλοι δύο τον εβοηθούσαν με τα χέρια για να μπορεί να τρέχει. Κι αμέσως η νοικοκυρά εκατάλαβε τι σαινέβαινε. «Είναι λαθρέμποροι» είπε με το νου της· «θα τους έλαχε κάποιος μπελιάς στο δρόμο· πώς λεχομανάνε, οι καημένοι, από το φόβο τους κι από τον κόπο». Ωστόσο οι άνθρωποι είχαν ζυγώσει το σπίτι της κυράς Επιστήμης και μπρος στην πόρτα της, καθαυτό στο κατώφλι, εξεβοήθησαν με μιας το σακί. «Γλίτωσέ μας» της είπε ο ένας βιαστικά· «κρούψε το». Τον εγνώρισε ποιος ήταν. «Δε μπορώ, Αντρέα μου, να σε χαρώ» του 'πε γλυκά· «η αρχή μάς υποψιάζεται».

Τι λέει;

Τι γίνεται; (πλοκή)

Τι γίνεται; (χαρακτήρες)

Σαν καλή νοικοκυρά η σιόρα Επιστήμη η Τρινκούλαινα εσηκώθηκε πρωί πρωί από το κρεβάτι, εφόρεσε μόνο το μεσοφόρι της, έσιαξε λίγο τα μαλλιά της, άνοιξε την πόρτα της κ' εβγήκε μία στιγμή στο λιθόστρωτο καντούνι της.

«τώρα εβγήκανε κι αυτές οι μηχανές για να σκιάζουνε την καημένη τη φτώχεια! Ω αυτοί οι πλούσιοι! Τά 'χουνε όλα.» Και με το χέρι της εφοβέρισε το αυτοκίνητο που δεν εφαινότουν. «Έτσι έκαμε ο Θεός τον κόσμο του» είπε χαμογελώντας η κυρά Επιστήμη, «κ' εμείς οι φτωχοί θα ζήσουμε με τσοι πλούσιοι.»

Όλο το είναι της της έλεγε να τρέξει, να τους προφτάσει, να την πάρει οπίσω, πριν την κάμει γυναίκα του, να του την αρπάξει, όχι για να μην του τη δώσει πια, μα για να γλυτώσει το σπίτι της, το καημένο το χρήμα που τό 'χε συνάξει φράγκο φράγκο, δεκάρα δεκάρα, δουλεύοντας όλην της τη ζωή με τα τίμια της τα χέρια· το καταλάβαινε τώρα, τα πάντα εκιντύνευαν, γιατί ο Αντρέας δε θα στεφάνωνε τη θυγατέρα της, α δεν τού 'δινε πρώτα όσα της είχε ζητήσει, ή και περισσότερα ακόμα· γι' αυτό της την είχε κλέψει.

«Θέλει λοιπόν χίλια!» είπε με θυμό η γυναίκα. «Κόπιασε στο καλό, και κάμετε ό,τι θέλετε. Έρθεσ εδώ να παζαρέψεις. Δε ντρεπόσουνε!» «Καλά, καλά» της αποκρίθηκε σα φοβεριζοντας κ' εσηκώθηκε για να φύγει. «Κόπιασε στο καλό και μη σου πού αλλού! Τρεις εκατοστές είναι η μερίδα της, α θέλει ασ τσι πάρει, είδε μη πνίχτε τήνε κιόλας. Εγώ δε με γνοιάζει. Ούτε λεφτό περισσότερο.»

Τώρα η δυστυχισμένη νοικοκυρά εδάκρυζε. Αναμετριότουν με θλίψη τα αποτελέσματα: Η κοπέλα της παρατημένη για πάντα· αυτή η ίδια στη φυλακή για μήνες, ίσως για χρόνια το σπίτι της έρημο· τα παιδιά της σαν ορφανά στα χέρια του αδύνατου τ' αντρός της· κ' οι κοπέλες της, μάλιστα τα δύο θεριά που άξαιναν μέρα με τη μέρα, και πρώτα πρώτα η δεύτερη που ήταν αρκετά μεγάλη και που μπορούσε να κάμει τα ίδια.

Τι εννοεί; (αφηγηματική διαδικασία)	Πβ. δυσκολία κατανόησης αλληγοριών, συμβόλων, θεματικής γενίκευσης
Σε τι στοχεύει; (λογοτεχνική επικοινωνία)	Πβ. δυσκολία εντοπισμού «συγγραφικής γενίκευσης»: ποια είναι η στάση του συγγραφέα ως προς το θέμα, τι προσπαθεί να επιτύχει με το κείμενο

Κυρίως, όμως, οι μεγαλύτερες δυσκολίες έγκεινται στη:

- A) **θεματική γενίκευση**: Ποιο είναι το ευρύτερο θέμα/η γενικότερη ανθρώπινη κατάσταση στην οποία αναφέρεται;
- B) **συγγραφική γενίκευση**: Ποια είναι η στάση του συγγραφέα (όπως αποτυπώνεται κειμενικά) ως προς το γενικότερο θέμα αναφοράς;

και τα συναφή ερωτήματα:

- Με ποιον τρόπο οι επιλογές του κειμένου ως προς το περιεχόμενο και τη δομή/μορφή (γλώσσα, ύφος, διαγραφή χαρακτήρων, πλοκή, κ.λπ.) με επηρεάζουν ως αναγνώστη;
- Τι θέλει επιτύχει ο συγγραφέας (ως «κειμενική αποτύπωση») μέσω του έργου του;
- Τι λειτουργούν ως «ενδείκτες» για τον έμπειρο αναγνώστη της λογοτεχνίας;

Τα θέματα (Rabinowitz, 1987· van Peer, 2002):

1. συνδέονται με ζητήματα που οι περισσότεροι αναγνώστες αναγνωρίζουν ως σημαντικά για τους χαρακτήρες και για τους ίδιους
 2. είναι συναισθηματικά φορτισμένα, τόσο για τους χαρακτήρες όσο και για τους ίδιους τους αναγνώστες.
-

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΞΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΦΟΡΤΙΣΗ

26

έρωτας

αγάπη

συντροφικότητα

επιβίωση

σεβασμός

εκμετάλλευση

ταξικές διαφορές

κοινωνικές συμβάσεις

εκτίμηση

αυτοεκτίμηση

αξιοπρέπεια

ηθική

αναγνώριση

3. αφορούν ζητήματα/καταστάσεις που **προβάλλονται** με κάποιον τρόπο στο κείμενο («**προσκηνιοποιούνται**»/foregrounded), προσελκύοντας την **αναγνωστική προσοχή**.

- στοιχεία που τοποθετούνται στον τίτλο του κειμένου
- στοιχεία που τοποθετούνται στην αρχή ή/και στο τέλος του κειμένου
- Τίτλος: «Η τιμή και το χρήμα»
- Και **εσυλλογίζονται**: «Έξη στήματα σφυρίδες από τέσσερα φράγκα το στήμα κάνουνε... έξη, κ' έξη, δώδεκα· και δώδεκα, εικοστέσσερα φράγκα· ως το σάββατο μεθαύριο, θα γένουνε άλλα τρία, τρεις ντουζίνες όλα όλα, τριάντα έξη φράγκα· θα πάνε κι αυτά μαζί με τ' άλλα στον

κομό, και σα γενούν εκατό του τα δίνω και τα παίρνει στην τράπεζα. Μην τα ιδεί όμως πρώτα ο μεθύστακάς μου, γιατί τα παίρνει και τα κάνει στάχτη ευτύς στην ταβέρνα! **Ωχ, τόνε γνοιάζει εκείνονε για τα παιδιά μας, για τσι κοπέλες μας! τα μαυρισμένα μεγαλώνουνε ωστόσο. Να η Ρήνη μου, εγίνηκε, πάει, γυναίκα· αν επρόσμενα από 'φτόνε, αλλίμονό της! Ό,τι εκάμανε τούτα τα μπράτσα, αλλιώς ουδέ ποκάμισο ν' αλλάξουμε δε θα 'χαμε.»** Κι αναστέναξε κουνώντας το κεφάλι.

«Την **αγάπη**» ερώτησε ανχίζοντας. «και δεν την έχω»
«Όχι!» του αποκρίθηκε «όχι! **για λίγα χρήματα ήσουν
έτοιμος να με πουλήσεις και χωρίς αυτά δε μ' έπαιρνες·
πάει τώρα η αγάπη. Επέταξε το πουλί!**» «Θα ξανάρθει»
της απολογήθηκε λυπημένος, «στη ζεστή τη φωλιά του. Η
ζωή μας θα 'ναι παράδεισος!» «Όχι!» του 'πε· «έπειτα απ'
ό,τι έκαμες όχι! κι α σ' αγαπούσα, δε θα ερχόμουνα μαζί
σου. **Είμαι δουλεύτρα· ποιόνε έχω ανάγκη**» Και σε μία
στιγμή ξακολούθησε: «Γιατί ν' αδικηθούν τα αδέρφια
μου;» «Σ' εδυστύχεψε!» είπε πάλι πικρά ο πατέρας, που
τόρα ήταν ξενέρωτος. «Γιατί να μην τα δώσει από την
αρχή όπως τση τό 'πα; **Ανάθεμά τα τα τάλαρα!**»

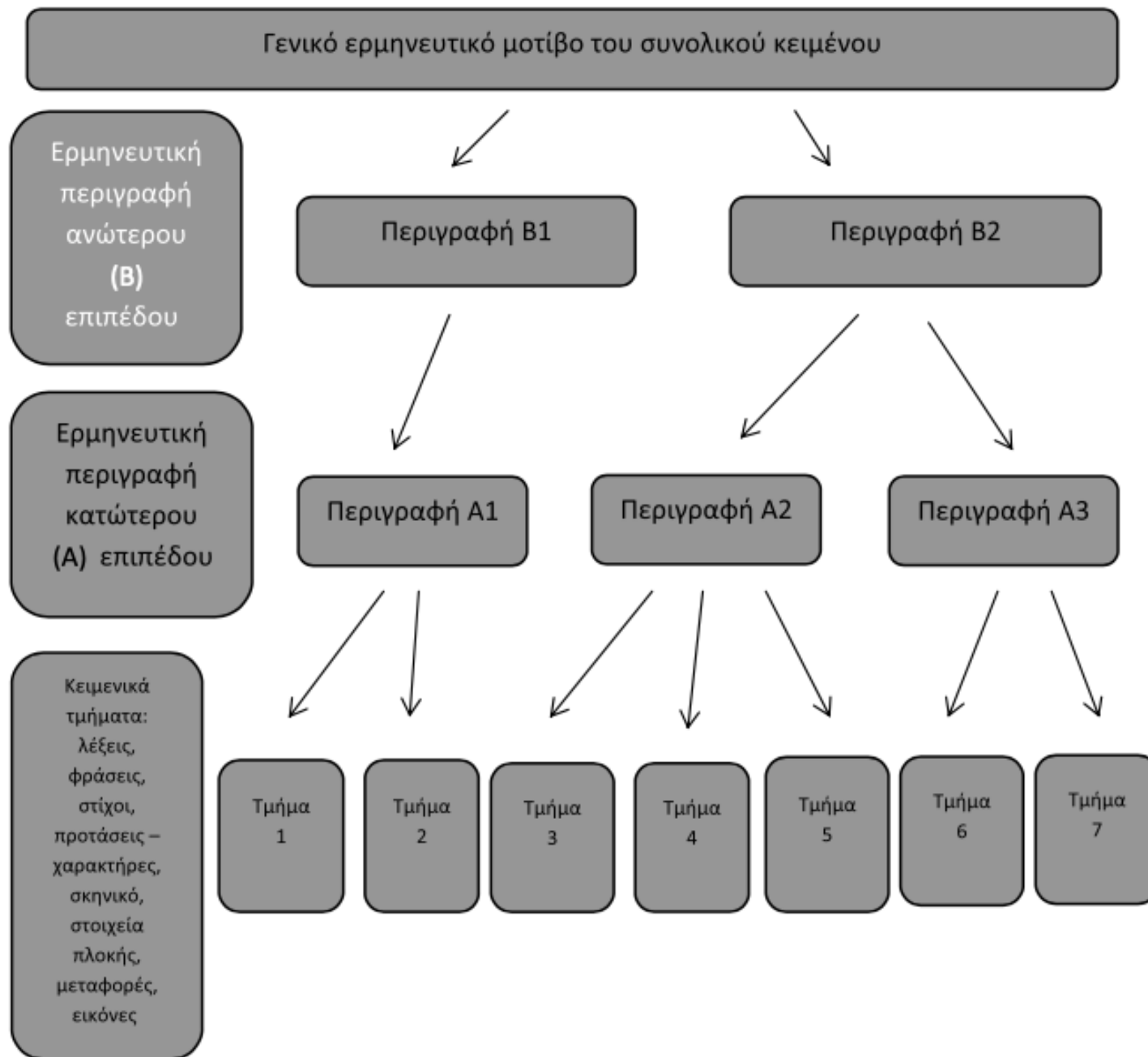
«Πάμε!» είπε ο Αντρέας. «Όχι!» του 'πε μ' απόφαση·
«εδώ είναι ο χωρισμός μας· θα πάω σε ξένα μέρη, σε
ξένον κόσμο, σ' άλλους τόπους· θα δουλέψω για με και
για να κουναρήσω το παιδί που θα γεννηθεί. Θα μου

δώσει η μάνα γράμματα για να 'βρω αλλού εργασία· θα
τα πάρει από τες κυράδες της. **Όχι, δεν έρχομαι! Είμαι
δουλεύτρα· ποιόνε έχω ανάγκη**» Κι έπειτα από μία
στιγμή σα ν' απαντούσε σε κάποια της σκέψη
Ηεξαναφώνησε: «Δεν έρχομαι, δεν έρχομαι!»

Ο Αντρέας την κοιτάξε ξεταστικά κι εκατάλαβε πως όλα
τα λόγια θα 'ταν χαμένα. «**Ανάθεμά τα τα τάλαρα!**»
εφώνησε πάλι απελπισμένος. «Πάει η ευτυχία μου!» **Κι
εβγήκε στο δρόμο.**

Πβ. αρχή του έργου: Σαν καλή νοικοκυρά η σιόρα
Επιστήμη η Τρινκούλαινα εσηκώθηκε πρωί πρωί από το
κρεβάτι, εφόρεσε μόνο το μεσοφόρι της, έσιαξε λίγο τα
μαλλιά της, άνοιξε την πόρτα της **κ' εβγήκε μία στιγμή
στο λιθόστρωτο καντούνι της.**

-
- μοτίβα, επαναλήψεις, αντιθέσεις: «τάλαρα», «αγάπη», «ανάγκη», «δουλειά», «χρήμα», «Ανάθεμά τα τα τάλαρα!»
 - εξέλιξη πλοκής, ενέργειες χαρακτήρων, απόκλιση από νόρμες και αναγνωστικές προσδοκίες
 - λεπτομερής διαγραφή χαρακτήρων, προβολή λόγου και σκέψεών τους (ενσυναίσθηση, συμπάθεια ταύτιση)
 - ετεροδιηγητικός αφηγητής, εσωτερική εστίαση
-

Σχήμα 12.1: Το σχήμα της λογοτεχνικής ερμηνείας του Olsen (1985)

-
- περισσότερο ή λιγότερο αφηρημένες
 - διατυπώνονται
 - με τη μορφή ιδεών, αξιών και εννοιών που διέπουν ή επεξηγούν τις ενέργειες των χαρακτήρων και τα μυθοπλαστικά συμβάντα (λ.χ. ο Χ χαρακτήρας τιμωρήθηκε λόγω της απληστίας του)
 - με τη μορφή προτάσεων για την ανθρώπινη φύση και κατάσταση, εν γένει, και για τον κοινό κόσμο που μοιράζεται συγγραφέας, κειμενικοί χαρακτήρες και αναγνώστης (λ.χ. η απληστία τιμωρείται / οδηγεί στην καταστροφή).
 - βασίζονται στο κείμενο και στην ευρύτερη περικειμενική γνώση του αναγνώστη
-

ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΚΕΥΣΕΙΣ

Η ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΗΜΑ

- το ζήτημα του ρόλου του χρήματος στη ζωή των ανθρώπων,
- η σχέση του με την τιμή (την ανθρώπινη αξιοπρέπεια) και τον έρωτα,
- η διαμόρφωση των ανθρώπινων χαρακτήρων και σχέσεων υπό την πίεση των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών,
- η έννοια της «αξίας» ως βάσης επιλογών που καθορίζουν τη ζωή μας,
- η θέση της γυναίκας σε ένα ανδροκρατούμενο κοινωνικό περιβάλλον ...

-
- εικασίες σχετικά με τη στάση του συγγραφέα ως προς το ευρύτερο θέμα του κειμένου
 - επίπεδο της πραγματολογικής επικοινωνίας
 - Το λογοτεχνικό έργο ως «στάση»
 - Κειμενικά στοιχεία ως ενδείξεις των συγγραφικών προθέσεων
 - Ο «συγγραφέας» ως θεωρητική κατασκευή μέσω της ανάγνωσης του κειμένου
-

πιθανο-λογικές ερμηνευτικές εικασίες

«κειμενική πρόθεση» (*intentio operis*, Eco, 1993)

«η πρωτοβουλία του αναγνώστη συνίσταται στο να κάνει μια εικασία για την *intentio operis*. Αυτή η εικασία πρέπει να επικυρώνεται από το σύνολο του κειμένου ως οργανική ολότητα, χωρίς ωστόσο να σημαίνει ότι μπορεί να γίνει μία και μόνη ερμηνευτική εικασία για ένα κείμενο. Κατ' αρχήν μπορούν να γίνουν άπειρες. Αλλά εν τέλει οι εικασίες θα δοκιμαστούν πάνω στη συνοχή του κειμένου και η κειμενική συνοχή δεν μπορεί παρά να αποκλείσει ορισμένες άστοχες εικασίες» (Eco, 1993, σ. 45-46).

«πολλές σύγχρονες θεωρίες αδυνατούν να αναγνωρίσουν ότι τα σύμβολα είναι παραδειγματικά ανοιχτά σε άπειρα νοήματα, αλλά συνταγματικά, δηλαδή κειμενικά, είναι ανοιχτά στις απροσδιόριστες, αλλά με κανέναν τρόπο άπειρες, ερμηνείες που επιτρέπει το περιεχόμενο» (Eco, 1990, σ. 21).

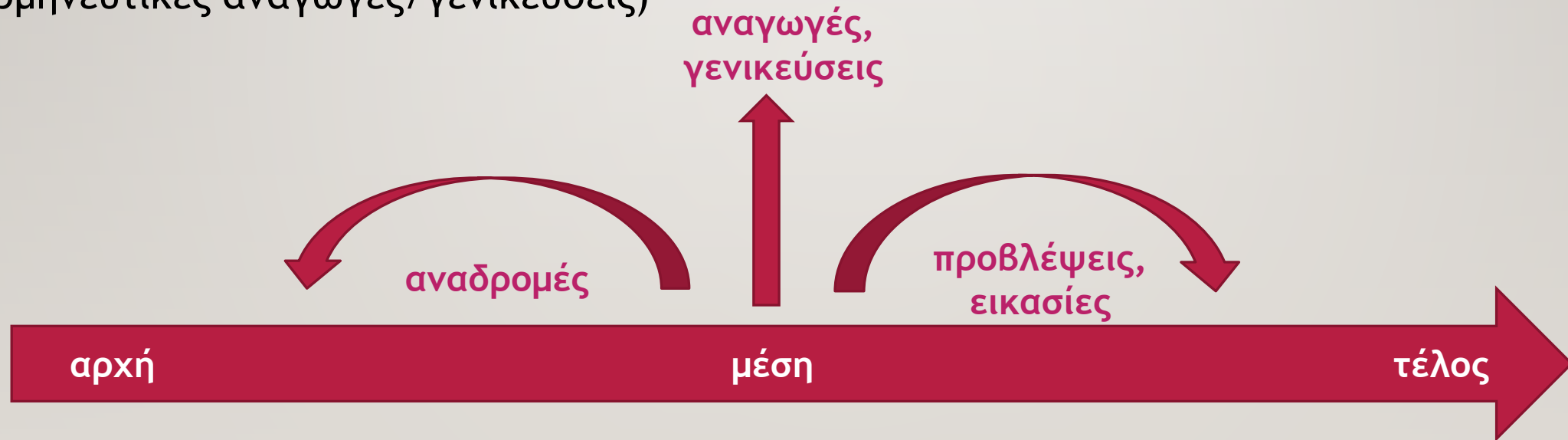
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΕΣ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΚΕΥΣΕΙΣ

Η ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΗΜΑ

- κοινωνική αδικία και ανισότητα,
- πολιτική και ηθική διαφθορά,
- καταπίεση της γυναίκας
- διαβρωτικός ρόλος των κοινωνικών συνθηκών, των συμβάσεων και του χρήματος στο άτομο,
- συνειδητοποίηση του ατόμου, αποφασιστική αντίδρασή του, απελευθέρωσή του από τις δεσμεύσεις

ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

- **Ερμηνεία:** όχι μόνο γραμμική ανάγνωση, αλλά μια συνεχής, δυναμική διαδικασία που κινείται συνδυαστικά σε πολλές κατευθύνσεις (σε προγενέστερα, μεταγενέστερα κειμενικά σημεία + ερμηνευτικές αναγωγές/γενικεύσεις)

-
- Αξιοποιήθηκαν για την ερμηνεία όλα τα κειμενικά στοιχεία που μπορούν να θεωρηθούν λειτουργικά και συναφή;
 - Τα στοιχεία που αξιοποιήθηκαν για τη συναγωγή της ερμηνευτικής εικασίας αποκωδικοποιήθηκαν λαμβάνοντας υπόψη τους ισχύοντες κατά την κωδικοποίηση του κειμένου γλωσσικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς κώδικες;
 - Αξιοποιήθηκαν για τη συναγωγή της ερμηνευτικής εικασίας στοιχεία που χαρακτηρίζονται από την απόκλιση και την προβολή; (ή: η εικασία που συνάχθηκε αιτιολογεί τη συγκεκριμένη απόκλιση και προβολή;)
-

-
- Χρησιμοποιήθηκαν οι πιο κατάλληλες ερμηνευτικές στρατηγιές/το πιο συναφές ερμηνευτικό πλαίσιο για τα στοιχεία που επιλέχτηκαν;
 - Τα στοιχεία που αξιοποιήθηκαν για την ερμηνεία ταξινομήθηκαν ή συνδέθηκαν με τρόπο λογικό μεταξύ τους;
 - Η ερμηνευτική εικασία που αφορά κάποιο τμήμα του κειμένου εναρμονίζεται με τις ερμηνευτικές εικασίες για υπόλοιπα τμήματά του;
 - Οι ερμηνευτικές εικασίες απομακρύνονται τόσο από τα κειμενικά στοιχεία, ώστε να θεωρηθούν αστήρικτες;

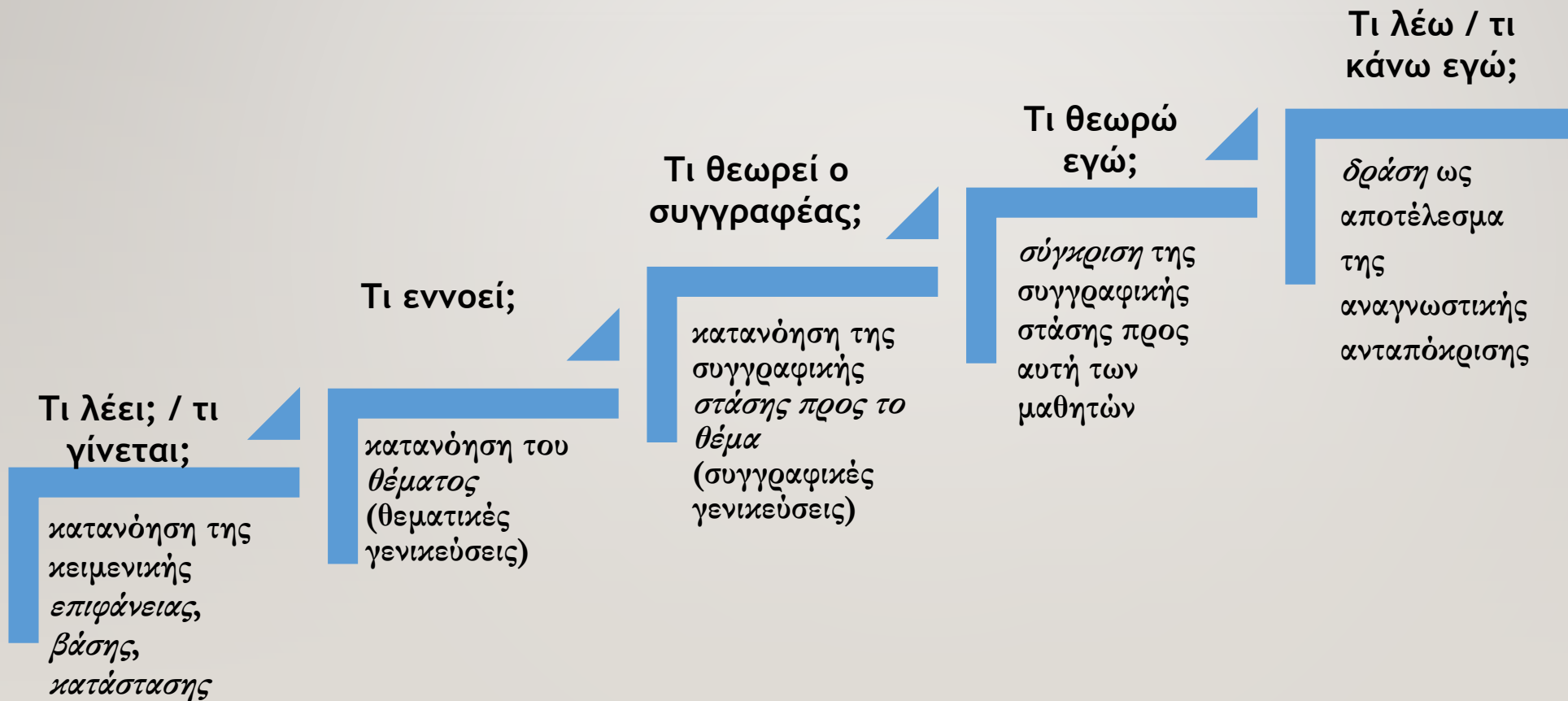
-
- Υπάρχουν στοιχεία που οδηγούν σε συμπεράσματα διαφορετικά ή αντιθετικά; Τους αποδόθηκε η ανάλογη σημασία; Μπορούν να δικαιολογηθούν στο πλαίσιο της συγκεκριμένης ερμηνείας ή πρέπει η ερμηνεία να τροποποιηθεί ή και να απορριφθεί λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία αυτά;
 - Οι επιμέρους ερμηνευτικές εικασίες μπορούν να υπαχθούν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ερμηνείας του συνολικού κειμένου;

42 ΒΙΩΜΑΤΙΚΗ – ΚΡΙΤΙΚΗ – ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΣΤΑΣΗ

- προσωπική εμπλοκή
- κριτική προσέγγιση
- δημιουργική ανταπόκριση

ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΣΤΑΣΕΙΣ

ΚΥΡΙΟΛΕΚΤΙΚΗ – ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ – ΒΙΩΜΑΤΙΚΗ/ΚΡΙΤΙΚΗ – ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ

Επίπεδα κειμενικής κατανόησης	Ενδεικτικά ερωτήματα
Κειμενική επιφάνεια, μυθοπλαστικός κόσμος (Τι λέει; Τι γίνεται;)	Κατανόω τη γλώσσα και τις αναφορές του κειμένου; Σε τι είδους περίσταση αναφέρεται το κείμενο; Ποια είναι η υπόθεσή του κειμένου; Ποιοι συμμετέχουν; Πώς, πού, πότε, γιατί ενεργούν; Ποια είναι τα κίνητρα/οι προθέσεις τους; Ποιο είναι το αποτέλεσμα των ενεργειών τους; κ.ά.
Αφηγηματική διαδικασία (Τι εννοεί;)	Ποιο είναι το ευρύτερο θέμα/η γενικότερη ανθρώπινη κατάσταση στην οποία αναφέρεται το κείμενο; Υπάρχουν στοιχεία του που λειτουργούν μεταφορικά/συμβολικά; Υπάρχουν στοιχεία του που αποκλίνουν; Υπάρχουν σημεία του κειμένου που μπορεί να έχουν περισσότερες από μία σημασίες; Γιατί συμβαίνει αυτό; Υπάρχουν σημεία απροσδιοριστίας / κενά στο κείμενο; Πώς τα συμπληρώνω; Γιατί διαγράφονται με αυτόν τον τρόπο οι χαρακτήρες; Γιατί τελειώνει έτσι; Πώς επηρεάζει η μορφή του κειμένου αυτά που λέει/εννοεί; Με ποιον τρόπο οι επιλογές του κειμένου ως προς το περιεχόμενο και τη μορφή (γλώσσα, ύφος, διαγραφή χαρακτήρων, πλοκή, κ.λπ.) με επηρεάζουν ως αναγνώστη;
Πραγματολογική επικοινωνία (Τι θεωρεί; Τι θεωρώ/θεωρούμε; Τι κάνω/κάνουμε;)	<p>Ποια είναι η στάση του συγγραφέα ως προς το γενικότερο θέμα του κειμένου; Τι θέλει επιτύχει ο συγγραφέας μέσω του κειμένου του;</p> <p>Τι «δεν λέει»/αποσιωπά το κείμενο; Υπάρχουν άλλες στάσεις ως προς το θέμα; Υπάρχουν άλλα κείμενα με παρόμοια ή διαφορετική στάση; Τι γνωρίζω/πιστεύω/νιώθω/αισθάνομαι εγώ για το θέμα; Ποια είναι η δική μου στάση γι' αυτά που λέει/εννοεί/αποσιωπά το κείμενο; Ποια είναι η στάση των συμμαθητών μου γι' αυτά που λέει/εννοεί/αποσιωπά το κείμενο; Τι λέω εγώ για το κείμενο; (ως προς την αποτελεσματικότητα /πειστικότητά του, στάσεις, αξίες κ.λπ.) Τι λένε οι συμμαθητές μου για το κείμενο; (ως προς την αποτελεσματικότητα /πειστικότητά του, στάσεις, αξίες κ.λπ.)</p> <p>Πώς μπορώ να τροποποιήσω το κείμενο, ώστε να προβληθεί μια διαφορετική στάση ως προς το θέμα; Τι (μπορώ να) κάνω εγώ σε σχέση με αυτά που λέει/εννοεί/αποσιωπά το κείμενο; κ.ά.</p>

Eco, U. (1990). *The limits of interpretation*. Indiana University Press.

Eco, U. (1993). *Ερμηνεία και Υπερερμηνεία*. Ελληνικά Γράμματα.

Olsen S. H. (1985). *The structure of literary understanding*. Cambridge University Press.

Rabinowitz, P. J. (1987). *Before reading: Narrative conventions and the politics of interpretation*. Cornell University Press.

Ricoeur, P. (1998). *Περί ερμηνείας*. Μτφ. Σ. Ροζάνη. Έρασμος.

Scholes, R. (2005). *Η δύναμη του κειμένου: Λογοτεχνική θεωρία και διδασκαλία των γραμμάτων*. Μτφ. Ζ. Κ. Μπέλλα. παραφερνάλια - τυπωθήτω.

van Peer, W. (2002). Where do literary themes come from? Στο M. Louwse & W. van Peer (Επιμ.), *Thematics: Interdisciplinary Studies* (σ. 253-263). John Benjamins.

Γαλάζης, Λ. (2019). Λογοτεχνικός γραμματισμός και λογοτεχνική επάρκεια: Όροι, όρια, διδακτικές στρατηγικές. *Νέα Παιδεία*, 170, 55-63.

Γεωργιάδου, Α., Δεμερτζή, Κ. & Κιοσσές, Σ. (2022). *Η διδασκαλία του ολόκληρου λογοτεχνικού έργου*. Μεταίχμιο.

Κιοσσές, Σ. (2010). Ο θάνατος του συγγραφέα και η (διδακτική) αναβίωσή του. Στο Χ. Αργυροπούλου & Π. Σκορδάς (Επιμ.), *Η θέση της λογοτεχνίας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση* (σ. 205 - 218). Ελληνοεκδοτική.

Κιοσσές, Σ. & Χατζημαυρουδή, Ε. (2020). *Η λογοτεχνία στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση: Ερμηνευτική, κριτική και δημιουργική προσέγγιση των λογοτεχνικών κειμένων*. Κριτική.

Σας ευχαριστώ για την προσοχή σας!

